

Látal, Antonín

[Fichte, Johann Gottlieb. Výber z diela]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1983, vol. 32, iss. B30, pp. 114-116

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106668>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Bernard Bolzano: Védosloví. — Výbor z Bolzanova Védosloví, uspořádaný Karlem Berkou, je prvním českým překladem částí tohoto rozsahem i významem největšího Bolzanova díla. Wissenschaftslehre, původně čtyřsvazkový vědecký projekt, se člení na úvod a pět dílů (Fundamentální nauka, Elementární nauka, Teorii poznání, Heuristiku a Vlastní védosloví); celkem jde o 718 paragrafů. Před editory stál proto nelehký úkol — vybrat z nich pasáže, které by měly co říci dnešnímu čtenáři. K významu tohoto edičního činu přispívá nejen kvalitní překlad, ale i rozsáhlý „pomocný aparát“: důkladný a zasvěcený Berkův úvod (informující mj. i o překladatelských problémech), cenné poznámky, terminologický slovníček, přehledná bibliografie k Védosloví a rejstřík. Celek představuje reprezentativní publikaci důstojně připomínající Bolzanův vědecký odkaz a jeho platnost i pro naši dobu.

V doslovu k Výboru z filozofických spisů B. Bolzana Jaromír Loužil poznamenal, že dvousté výročí Bolzanova narození významně rozšíří rozsah Bolzanova díla přístupného v českém jazyce. Po akademickém vydání výboru z Védosloví, odeonské Bolzanově autobiografii a po Výboru z Bolzanových filozofických spisů ve Svobodě má vyjít ještě reedice Bolzanovy **Knížky o nejlepším státě** v nakladatelství Mladá fronta. Má se jednat o nový překlad (J. Loužil, R. Voříšek) této Bolzanovy práce; k ní má být připojen výbor z Bolzanových proslulých nedělních exhort u sv. Salvátora.

Bernard Bolzano O logice. — Toto pojednání o logice Bolzano napsal německy jako studijní pomůcku pro svého bratra. Jeden z četných spisů přeložil jičínský gymnaziální profesor František Šír a roku 1831 publikoval v Kroku. Drobná práce neztratila na zajímavosti ani po půldruhém století; nejen ozřejmuje některé základní pojmy Bolzanovy novátorské koncepce logiky, ale díky dobrému překladu je také kapitolou z dějin české logické terminologie. Knížka byla proto Památkem národního písemnictví vybrána jako upomínkový tisk pro účastníky oslav 200. výročí narození B. Bolzana.

Bernard Bolzano: Báseň o kněžně Libuši. — Tento příležitostný tisk představuje úhlednou bibliofilii, kterou jako novoročenku připravil svým přátelům Jaromír Loužil. (Vědecký pracovník PNP Jaromír Loužil se výrazně zasloužil o celkový úspěch bolzanovských akcí; s jeho jménem jsme se ostatně setkali u šesti z deseti výše zmíněných publikací.) Báseň o Libuši (líčí se v ní, jak Libuše utiňuje mladíka naríkájícího nad osudem vlasti) napsal latinsky patnáctiletý Bolzano roku 1796; grafik Jan Kneidl její vydání nyní uspořádal do tzv. zrcadlového překladu. Dílko je zajímavou ukázkou nejen talentu mladého Bolzana, nýbrž i jeho vztahu k české zemi. Drobná publikace není určena širší veřejnosti, a proto setkání s ní bude spíše šťastnou náhodou, jak se o tom přesvědčila i pisatelka tohoto přehledu publikací vydaných k Bolzanovu výročí.

Helena Bretfeldová

J. G. Fichte: Výber z diela. Bratislava, Pravda 1981, edice Filozofické odkazy. 528 stran.

Překlad děl J. G. Fichta je významným edičním činem, o to významnějším, že v naší překladové filozofické literatuře jsou Fichtovy práce zastoupeny poměrně sporadicky (samostatně vyšel vlastně jen „Pojem vzdělance“. Praha 1971).

Výbor obsahuje dvanáct Fichtových prací, resp. většinou jen částí těchto prací, které přeložil T. Münz (kvalitu překladu je nutno vyzvednout), je opatřen zasvěcenou předmluvou M. Marcellioho, v níž je charakterizována Fichtova filozofie jako „filozofie uprostřed vývoje“: má své kořeny v době, kdy se konstituovala, reflektuje teoretické plody práce svých předchůdců (zejména Kanta), reflektuje změny v politickém a sociálním životě (vliv Francouzské revoluce); tím vším inspirována a umocňována se upíná s důvěrou a optimismem k budoucnosti.

Průřez dílem nám podává obraz šíře filozofické palety tohoto německého myslitele. Nejde jen o historický dokument, který přerostl vlastní dobu, o spekulativní

systém subjektivního idealismu, který dosahuje extrémních konsekvencí, jde zejména o to, co bylo pozitivní a životaschopné v jeho filozofii, za čím a ve jménu čeho stál život Fichtovy osobnosti a co ještě dnes oslovuje čtenáře blízkým a důvěrným hlasem. Je to téma aktivně myslícího a jednajícího člověka, člověka svobodného a důstojného, vzdělaného a vzdělávajícího... Toto téma prostupuje celým Fichtovým dílem a i ve vybraných pracích a ukázkách lze tuto signifikaci zřetelně rozeznat.

Fichte v nich zkoumá toto téma, které je mu problémem, otázkou i požadavkem zároveň, z vícero pohledů, které se po přečtení vybraných spisů slévají v tři dominantní roviny (ty ovšem nelze zcela explicitně ohraničit a vymezit, rovněž se nimi nevyčerpává celková šíře Fichtovy filozofie).

První rovinou je dimenze — člověk a jeho místo ve vědosloví. Překlad poslední části spisu „Základ celého vědosloví“ (v pořadí 4. přeložená práce) osvětluje Fichtovu praktickou filozofii, která doplňuje nedostatečnost nazíravého pojetí sebevědomí, jež je načrtnuto v první kapitole spisu „Pokus o nový výklad vědosloví“ (5. spis), a hraje v celkové filozofické koncepci vlastně primát. Zrušení nazíravé gno-seologické orientace a zdůraznění významu praktických vztahů obsahuje v sobě důležitý fakt, že Fichte pochopil, že „bytí pro nás“ znamená víc než přítomnost obsahu ve vědomí, že je v něm obsažena praktická naléhavost předmětů vnější reality (srov. Sobotka, M.: Člověk, práce a sebevědomí. Praha 1969, s. 28—29). Skutečný, empirický život, jakož i skutečné, empirické Já „potřebuje ještě zvláštní impuls ze strany Ne-já“ (s. 92). V praktické činnosti člověk jakožto empirické Já poznává, že toto Ne-já mu není ničím cizím, že se musí však změnit do původní podoby s čistým Já, aby mu bylo pak vlastní. Vědoslovím, jak se praví ve spisu „Jako slunce jasná informace pro širší veřejnost o vlastní podstatě nejnovější filozofie (9. práce), „dospívá lidský duch k sobě samému“ (s. 404) a „přijetím a všeobecným rozšířením vědosloví... vynaňuje se celé lidstvo ze slepé nahodilosti a přestane pro něho existovat osud. Celé lidstvo se dostává do svých vlastních rukou“ (s. 407).

Druhou dimenzí, která ústrojně doplňuje první — a řekněme — popularizuje ji a čtenářsky rozšiřuje, je problém — člověk a jeho základní určení. Nerozsáhlejším překladem výboru je „Určení člověka“ (7. spis), které je nejznámější Fichtovou prací, metodicky brilantně zpracovanou. Začíná pochybnostmi o pravém vztahu člověka k přírodě. Závěr první knihy končí otázkou: „Jsem svobodný a samostatný, nebo nejsem sám o sobě ničím jen projevem cizí síly?“ (s. 182). Zodpovědět tuto otázku, vyvést člověka z jeho pochybností přichází duch, který ohraničuje danou relaci člověk — příroda ve prospěch vědomí člověka, aby nakonec dokázal, že vše mimo nás není „ničím jiným než výtvořem naší vlastní představivosti“ (s. 221). Zcela pregnantně to vyjádřil Fichte ve spisu „O důstojnosti člověka“ (3. spis), kdy člověk permanentně vtaňuje do svého kruhu stále něco nové, dokud všechny věci i živé bytosti nebudou opatřeny jeho pečeti (srov. s. 62). Už z této parafráze je zřejmé, že vztah Já vůči věcem a vztah Já k ostatním lidem je založen na podobnosti. Zlepšovat sebe i ostatní, probouzet v sobě i v druhých to pravé člověčenství, je kardinální lidský úkol, který se naplňuje v nekonečném procesu vzájemného ovlivňování a působení, jež nazývá Fichte kulturou. Představitelem tohoto vzájemného ovlivňování věcí i živých bytostí je vzdělanec. Ve spisu „O podstatě vzdělance a jeho projevech v oblasti svobody“ (10. práce) vyzdvihuje Fichte roli i poslání vzdělance, „který je reprezentantem lidstva, strážcem smyslu jeho dějin, učitelem na cestě k němu“ (viz Sobotka, M.: cit. dílo, s. 37). Samotné vědění o Já a Ne-já však nedostačuje ke zdůvodnění sebe sama, tu nastupuje víra, která zároveň odhaluje „záclonu zastírající... nekonečně dokonalejší svět“ (s. 292). Víra u Fichta je zbavena oné náboženské určenosti, oné pasivní, pozemské kontemplanace: „Víra se konstruuje spravedlivým jednáním. Jediným možným vyznáním víry je radostné a nezaujaté plnit to, co za vším prikazuje povinnost“, jak se o tom dovidáme ze spisu „O důvodu naší víry v boží vládu ve světě“ (6. spis, s. 152—153). Přes celkový subjektivně idealistický způsob řešení analyzovaného problému nelze upřít přinejmenším oprávněnost Fichtovy kritiky nazíravého, mechanistického materialismu, navíc jeho humanistický pohled směřující k stále stoupající spirále lidstva není prost anticipačních socialistických myšlenek.

Tuto tendenci lze vystopovat v jeho sociálně politických pracích, které je možno subsumovat pod společné heslo — člověk a společnost, což tvoří třetí dimenzi Fichtova filozofického záběru. Fichte trpěl malostí německých poměrů, které utlačovaly

svobodu jednotlivce i národa. Viděl v této svobodě, a to zejména ve svobodě myšlení, to největší bohatství i nejvyšší požadavek každého národa — viz ukázkou ze spisu „Požadavek, aby evropští panovníci vrátili svobodu myšlení, kterou dosud potlačovali“ (1. spis, s. 37–38, 42). Jeho bolest byla o to niternější, že pocítil dech svobody, který přinesla Francouzská revoluce. Výbor obsahuje část ze spisu „Příspěvky k opravě veřejného mínění o Francouzské revoluci“ (2. spis). „Příspěvky“ jsou vtipnou a sžíravou kritikou monarchistických despotií, oslavují revoluci, arci jen revoluci myšlenkovou, revoluci ve vědomí, neboť Fichtovi chybělo bezprostřední spojení s revoluční praxí, a proto považoval výchovu — která by apelovala na rozum — za lepší a jistější prostředek společenského pokroku než „násilnou revoluci“ (srov. s. 45). Ve spisu „Uzavřený obchodní stát“ (8. spis) vykresluje Fichte obraz skutečně „rozumného státu“. Tato sociálně politická utopie — přes iluzornost složení a fungování izolovaného státního mechanismu — obsahuje i progresivní myšlenky, které se staly jedním z pramenů vědeckých teorií o socialismu. Je to zejména myšlenka o tom, že svoboda jednotlivce spočívá ve svobodné volbě povolání a v právu na práci, které má stát fakticky zaručovat.

Tato třetí dimenze je poslední jen svým pořadím. V logickém vývoji utváření Fichtovy filozofie stojí na předním místě, neboť událost Francouzské revoluce vdechla život i konkrétní tvář vědosloví: „Jsou to jen různé stránky téhož stavu věci a jejich základem je faktum Francouzské revoluce“ (viz Buhr, M.: K dějinám klasické buržoazní filozofie. Praha 1977, s. 46).

Pro úplnost je nutno doplnit ještě tituly dvou menších prací — z přednášky „O pojmu opravdové války“ (11. spis) a „O duchu a tělese vůbec“ (12. spis), které ilustrují velikost tohoto prvního filozofa činné stránky.

Antonín Látal

Lothar Paul: *Gesetze der Geschichte* (Geschichtslogische Rekonstruktion zur Ortbestimmung der Gegenwart), Beltz Vlg., Weinheim und Basel 1978. 287 stran.

Problematika historických zákonů je tématem, které je spjato s otázkou, která je stále předmětem diskuse buržoazních historiků a společenských vědců. Paulova kniha se svým názvem hlásí na stranu těch, kteří věří v existenci historických zákonů i ve schopnost historické vědy tyto zákony objevit a formulovat. Svým obsahem však tento poznávací optimismus popírá. Vychází totiž z absolutizování pojmu kvalitativní změny, které vede k relativizaci veškerého historického poznání. Jen autorově nedůslednosti lze vděčit za to, že nachází alespoň určité možnosti k pochopení lidských dějin. Základ těchto možností však neosvětluje.

Kromě Úvodu a Závěru se kniha rozpadá do tří hlavních částí. Osový čas dějin, Dům a panství, Člověk a řeč.

V první části se seznamujeme se základními Paulovými názory na dějiny, jejich poznání a periodizaci. Paul vychází ze správného poznatku, že způsob našeho poznání je ovlivňován pojmovým aparátem, jímž disponujeme; naše pojmy jsou zase ovlivněny společenskou skutečností, ve které žijeme. Při jejich aplikaci na epochy, které jsou od naší doby historicky vzdáleny, se můžeme dopustit anachronismů. Pojmový aparát dnešní vědy podle Paulova názoru vznikl se zaváděním peněz jako obecně ekvivalentní formy hodnoty od poloviny 7. st. př. n. l. Proto lze tento aparát použít jen pro tuto dobu. Jeho použití pro dobu starší nemůže přinést adekvátní poznávací výsledky. Z tohoto hlediska kritizuje Paul ty přístupy k minulosti, které nachází u A. Gehlena, P. Teilharda de Chardin a C. Lévi-Strausse.

Zavedení peněz je pro Paula jedním ze základních periodizačních momentů lidských dějin. Druhým je neolitická revoluce. Tak se Paulovi dějiny rozpadají na tři hlavní epochy: epochu lovců a sběratelství, epochu „oikos“ a moderní epochu. Charakterizaci epochy oikos je věnována druhá část knihy. Oikos znamená patriarchálně vedený velký dům — domácnost, v němž jsou všichni příslušníci takto velice